

Гlorия Голдрайх
Дъщерята на художника

Гlorия Голдрайх

Дъщерята на художника

Превела от английски:

Емилия Ничева-Карастойчева

ИК „ЕМАС“

Gloria Goldreich

THE BRIDAL CHAIR

© 2015 by Gloria Goldreich

Гlorия Голдрейх

ДЪЩЕРЯТА НА ХУДОЖНИКА

Превод: Емилия Ничева-Каракостойчева

Оформление на корицата: Златина Зарева

© ИК „EMAC“

Всички права запазени!

*На моите най-ценни читатели (най-сетне):
Джила Роуз, Самюъл Нейтън, Лили Естер Шелдън,
Рут Гал, Сол Ейтън, Илан Йехуда Амкраут,
Коби Матан и Алон Йоав Хоровиц.*

Бележка на автора

„Дъщерята на художника“ е биографичен роман за живота на Ида Шагал, единствената дъщеря на художника Марк Шагал. Придържала съм се стриктно към хронологията на живота ѝ и историческите събития, на чийто фон се развива, но възползвайки се от писателското си право, съм описала сцени и разговори, плод на въображението ми. Във всички подобни случаи съм се старала да представя правдоподобно характера на героите и събитията, разчитайки на информация, извлечена от най-различни четива: биографии, писма и разкази, свързани с измислените ситуации и диалози. Използвах множество източници, но искам специално да спомена великолепната книга на Джаки Улшлагер „Шагал: Биография“ и „Моят живот с Шагал“ от Вирджия Хагард.

Първа глава

С грабчва я ужас. Не може да го назове, но е сигурна, че е в опасност, гибелна опасност. Дъхът ѝ се изтръгва мъчително от гърдите. Тича с все сила. Токовете на лачените ѝ обувки тракат по паважа, сърцето ѝ бие лудешки, сякаш в ритъм с трескавия бяг. Родителите ѝ я държат за ръцете – в дясната длан се впиват острите нокти на майка ѝ, баща ѝ стиска болезнено лявата.

– По-бързо, Идочка. По-бързо.

Говорят едновременно. Тя се разтреперва от страха в гласовете им.

Преследвачите им приближават; тежки ботуши барabanят с омраза, конски копита трополят злокобно.

Тя не може да тича по-бързо. Усеща как силите ѝ свършват, краката омекват. По бузите ѝ се стичат сълзи. Колко ли ще ѝ се ядосат, ако падне. Не иска да ядосва майка си, баща си.

После изведенъж тримата се издигат в небето. Реят се, преплели ръце, с олекнали сърца, все по-нагоре и по-нагоре. Ръцете на родителите ѝ са станали криле, порещи небосклона, който вече не е забулен в кадифен мрак, а е изпъстрен с чудни цветя в багрите на дъгата. Волен вятър си играе с медените ѝ къдрици, гъстите кичури я гъделикат по лицето и тя се смее. Сукманчето ѝ се разтваря като пухкав бял облак и я издига полека.

Тя поглежда към майка си, носеща се плавно във въздуха – жена като кос, с лъскава абносова коса и кадифена рокля, обвила крехкото ѝ тяло в цвета на нощта. Об-

ръща глава наляво и вижда, че баретата на баща ѝ е паднала и коприненомеката му коса обрамчва дребното му лице; разпилени кичури се полюшват пред яркосините му очи. Той се усмихва; ръката на дъщеря му е толкова нежна и доверчива в дланта му. Осияното с цветя небе е негов дом. Ще нарисува това небе, тя знае, когато избягат далеч от опасността. Сега обаче бягството продължава.

Тримата летят като лек зефир сред булото на меки облаци, високо над горящите села и тъмните колони войници, тъпчещи земята, която някога са наричали своя. Майка Русия ги е отхвърлила. Те са сираци, бегълци без корен, но се носят към безопасен пристан. Не говорят, защото са изгубили думите. Тишината ги покрива с ласкава завивка, изтъкана от надежда и обещания. Безмълвна, беззвучна.

В просьница, сгущена в леглото, Ида се усмихна, преди с неохота да изплува от съня. Протегна се блажено и отвори очи. Златната светлина на ранното утро струеше през широкия прозорец на спалнята. Птица запя с жаловито-сладостен глас. Ида изприпка до прозореца. Самотно коприварче се полюшна върху тънката клонка на лимоновото дърво и отлетя в безоблачното лятно небе.

– *Au revoir* – подвикна му Ида и погледна към градината, където родителите ѝ седяха един срещу друг в плетени столове и разговаряха тихо, отпивайки от чашите с кафе.

Лъжичките звънтяха мелодично по порцелана, гласовете им се носеха по въздуха към отворения ѝ прозорец. Ида се обърна, съблече бялата нощница и застана гола пред високото огледало. Огледа иззвивките на тялото си, проследи изящния контур на лицето си. Вдигна гъстите дипли искряща коса и ги пусна да паднат върху раменете.

Отражението ѝ вдъхна увереност. Прокара длани по нежния овал на гърдите си и усети силата на разъвръщата женственост. Вече не беше уплашеното момиченце от

кошмар. Сънят бе прогонен. Болезненото минало – загърбено. Нямаше нужда от небесно укритие. Наложи си да надмогне тъгата, толкова често сподиряща трескавите ѝ сънища.

Обърна глава, погледна се в профил, усмихна се, намръщи се.

„Красива ли съм? – запита се. – Променена ли ще се сторя на Мишел?“

Някой почука нетърпеливо на вратата. Извика името ѝ веднъж, после пак.

– Мадмоазел Ида! Мадмоазел Ида!

Грубоватият глас на Катя, полската прислужница, раздразнен и обвинителен, я изтръгна от унса.

– Късно е. Родителите ви чакат.

– Слизам веднага!

Ида сви рамене. Знаеше, че Катя не я харесва, не харесва да е прислужница в еврейски дом. Все едно. Както майка ѝ често посочваше, на Катя ѝ бе провървяло да работи за семейство Шагал. Държаха се мило с нея, плащаха ѝ навреме, хранеха я със своята храна, в неделя и по празници ѝ осигуряваха превоз до църквата.

Ида пропъди Катя от мислите си, наплиска лице със студена вода и се облече бързо. Избра ефирна бледосиня рокля с перлени копчета, която се изхлузва лесно. Баща ѝ искаше да му позира, преди да замине за алпийския лагер. От месеци рисуваше цикъл голи тела, ту с акварели и гваш, ту с въглен и маслени бои.

С четката баща ѝ създаваше нагледен дневник на живота ѝ, летопис на игривото ѝ детство, на мрачното юношество, а сега – на зараждащата се женственост. Всяко заглавие бе изписано с окръгления му почерк върху гърба на платното – знак за собственост и авторство. „Ида на люлка“ – портрет в движение, нарисуван бързо, докато тя се изстреля към небето, пухкавите ѝ крака тласкат енергично, вятърът обжарва бузите ѝ. По-дълго бе рису-

вал „Ида до прозореца“, за да улови как се взира замечтана през стъклото, озарено от залязващото слънце, чиито лъчи къпеха дома им в Моншове и възпламеняваха водите на Сена.

– За какво мислиш, Идочка? – беше я попитал тогава, без да спира летежа на четката по платното и без да откъсва от него присвятите си, съ средоточени очи.

Ида се подвоуми дали да му разкаже упорития сън с трескавото бягство, за да превърне нощната ѝ фантазия в осезаема цветна реалност. Замълча. Сънят беше само неин, не искаше да го споделя с четката и палитрата му. Изпитваше чудато удоволствие от тайната си. Все пак пазеше толкова малко тайни от родителите си. Тя бяха обсебили всяка част от живота ѝ; държаха я до себе си, откакто се бе родила. Понякога ѝ се струваше, че следят всяко нейно дихание и долавят настроенията ѝ – тъгата ѝ ги натъжава, радостта ѝ ги разведрява. Едителността им я задушаваше; ненавиждаше ги, задето упорстват да притещават цялото ѝ същество, ала се срамуваше от предателското чувство. Беше щастлива да е тяхна дъщеря, обичан наследник на славата, благodenствието и безусловната им любов. В замяна тя също ги обичаше дълбоко.

Разбираще, че загрижеността им за нея е породена от несигурността и страданията, които бяха преживели. Страхуваха се, разбира се. Тя приемаше страха им, покоряваше му се. Позволяваше им да вярват, че са пазители на живота ѝ. Сънищата обаче, красивите и ужасяващи нощни одисеи, бяха само нейни, както и съкровената тайна, премълчавана цяла година. Тържествуваше, задето е успяла да надвие желанието да разкаже на родителите си за Мишел.

Мишел. Нейният Мишел. Обичаше името му – звук по звук. Докато дългите месеци на раздялата се нижеха бавно, тя си представяше финото лице, мекия му галъвен глас. Напоследък, през знайните летни дни, докато

позираше на баща си, час след час, без да помръдва, когато той се отдалечава от триножника, за да огледа отблизо тъмните кръгове на зърната ѝ, плетеницата от ръждивокафяви къдрички между бедрата, тя предвкусваше по-остро следващата им среща. Съсредоточеният му поглед никога не я смущаваше. Той бе Марк Шагал и не я наблюдаваше като мъж и баща, а като творец в треската на съзиданието.

Мишел я гледаше с очите на любовник, Мишел, когото щеше да види скоро след дългата година на раздяла.

Ида се усмихна при тази мисъл, върза косата си със синя панделка и се плъзна с боси крака през озарената от слънцето къща към градината, опасана с висока ограда. Френските прозорци се отвориха и родителите ѝ се обърнаха веднага към нея с радостни лица.

– А! Нашата Ида.

Баща ѝ стана и я целуна по бузите. Тя коленичи до майка си и усети меките ръце на Белла да докосват нежно косата ѝ. Това бе обичайният им сутрешен поздрав, среща след нощта, равняваща се сякаш на дълга раздяла. Усещаха всеки ден заедно като дар, присъствието ѝ в живота им, а навярно и своя живот, като чудо. Ида се почуди дали понякога сънуват отчаяното бягство от опасността и полета към свободата. Навярно сънищата им, както нейните, бяха изvezани с тъмните нишки на спомените за изгубената родна земя, за селцето от тяхната младост. Дали лицата на сродници и приятели, отдавна липсващи в живота им, се мерджелееха над тях в нощния мрак както небесните цветя – в нейния сън?

Родителите ѝ, разбира се, не биха споделили подобни мисли с нея. Тя бе тяхната галена, невинна дъщеря, зорко закриляна от житейските тегоби. Не бяха я изпратили дори на училище, защото се страхуваха от всякакви опасности. Другите деца бяха жестоки. Претърканите класни стаи – развъдник на болести. По широките улици и в тесните

алеи дебнеха непознати хора и профучаващи возила. Не биха изложили своята Ида на риск. Тя бе съкровищница на миналото им, надеждата им за бъдещето, източникът на щастливото им настояще; ученичка на майка си, модел на баща си, очарователна, жизнена дъщеря. В замяна Ида се стремеше да ги очарова, да ги развеселява, да буди възхита у приятелите им. „Толкова будно дете!“ „Толкова находчиво момиче!“ „Толкова обаятелна!“.

По лицата им неизменно грейваха усмивки и те приемаха овациите, сякаш по заслуга им се полагат. Жизнерадостта ѝ ги омайваше; смехът ѝ звънеше в дома им. Възхитителната им Ида, щастлива, прелестна и, да, навсярно дори талантлива! В юношеските ѝ рисунки прозираше находчивост, картините ѝ бяха обещаващи.

Позволиха ѝ да се запише в художествена школа в квартала, но Белла стоеше на прозореца и я чакаше да се върне.

Ида винаги забелязваше как тревожните бръчки по лицата им се изглаждат, когато влезе вкъщи и с напевния си глас им заразказва весели истории: какъв абсурден скитник е видяла – с една червена и една синя обувка; за смешното момче от школата с барета, нахлупена над очите; за учителя, който снове из ателието и припява „На моста в Авиньон“. Ида има слух, има око, кимаха единодушно те.

Тя играеше ролята и същевременно бавно, но решително се освобождаваше от пашкула на беспокойствата им, извайваше си живот по своя мяра. Изейства си разрешение да се включи в програма за поотраснали деца на руски евреи. Измоли да ѝ подарят престой в алпийския лагер за седемнайсетия ѝ рожден ден.

– Ще бъда толкова щастлива, мамо, тате! Не искате ли вашата Ида да бъде щастлива?

Спусна се като танцьорка към тях, протегнала широко ръце, и те се усмихнаха, омаяни от чара ѝ. Искаха да

бъде щастлива, разбира се. Бяха дали обет да бъде щастлива. Осведомиха се. Лагерът разполагаше с добър персонал; младежите се потапяха в руския език и култура, облъхваха ги с топлота към живота и литературата на Майка Русия. Тяхната Ида щеше да се сближи с корените им, да разбере миналото им. И най-важното – ще бъде щастлива. Съгласиха се, платиха обучението и купиха билет за влака.

По време на първото си пътешествие сама тя надничаше развълнувана през прозореца на първокласния вагон, забързан из планината. Свенливо завърза първите си предпазливи приятелства с млади руски евреи. С усмивка срещна погледа на високия и строен Мишел Рапапорт, който говореше всички езици на сърцето ѝ. Окрилена от новооткритата свобода, ходеше боса до Мишел по надиплената алпийска трева и седеше до него край лумналите лагерни огньове, докато пееха руски народни песни и благозвучни шансони.

По необходимост студент по право, той бе всеотдаен син – помагаше на родителите си в малкия им парижки магазин, решен да облекчи живота им, като стане преуспял адвокат. И двамата с Ида познаваха ограниченията на семейния дълг. Разбираха, че е невъзможно да се виждат през следващите месеци. Но не се обезсърчиха. Щяха да се срещнат идното лято. Бяха млади. Море от време се стелеше пред тях. Докато чакаха, той ѝ изпращаше книги с поезия, а тя му отговаряше със свои картини. Съкровените им невинни послания на надеждата и любовта, увити в кафява хартия, пристигаха по пощата и бяха лесно обясними.

– Подарък от приятел – казваше Ида на майка си.

Месеците отминаха и сега Ида броеше дните. Не след дълго щеше да отброява часове, после да се качи на влака и да поеме на югоизток към алпийското селце, където Мишел ще я чака с грейнало от любов лице.

Седнала с родителите си в градината през слънчевата сутрин, сред дървета, натежали от златни круши и карминови череши, Ида вдъхваше въздуха, пропит от уханието на розмарина край каменната ограда. Сърцето ѝ преливаше от задоволство.

Усмихваше се на родителите си и дори на Катя, която ѝ сипа кафе с недоволно изражение. Баща ѝ отчути залък препечен хляб, сдъвка го с хрущене и се излегна под сянката на старо маслиново дърво.

– Добре ли спа? – попита майка ѝ, докато ѝ мажеше кроасан с малинов конфитюр, направен собственоръчно по рецептата на готвачката, властвала в кухнята на родителите ѝ в далечния Витебск – градчето, където се бяха родили и Марк, и Белла.

– Много добре, мамо. А ти?

– Станахме рано. Баща ти не искаше да пропусне светлината на разсъмване. Още рисува сватбения цикъл.

– Скоро ли ще приключи? – попита Ида. – Изглеждаш изморена, но и толкова красива!

Белла носеше рокля от ослепително бял сатен с широки ръкави и надилпени поли; бели лилии увенчаваха тъмната ѝ коса, бледосин антимон засенчващ очите. Ида беше виждала роклята. Белла я обличаше често, когато позираше като младоженка под сватбен балдахин или като покойница в подплатен с коприна ковчег. Марк никога не се отегчаваше да я рисува. И Белла, и Ида, твърдеше той, са идеални модели, родени за четката му. Думите му ги разсмиваха, но в мелодичния им смях имаше гордост. Те охотно се подчиняваха на себичната тирания на изкуството му.

Ида помнеше как веднъж се бе оплакала на баща си, че никога не му позира в сватбено облекло, нито върху разстлан покров – обичайните роли на майка ѝ. Тогава Белла я погледна предупредително, а сините очи на Марк заискриха гневно.

– Глупаво момиче – рече той. – Глупава Идочка. Няма да те нарисувам така, защото не искам да те изгубя. Нито в смъртта. Нито в брака. Не още. А може би никога.

– Но защо рисуваш мама? – настоя тя.

– Ах, майка ти! Моята Белла! Няя не ще изгубя никога. Тя е моя завинаги, в живота и в смъртта.

При тези думи Белла пребледня, ужасена от ожесточението в гласа му.

Ида съзря и сега познатата бледност под грижливо начервените с руж скули на майка си. Знаеше, че това е белегът на изтощението, предшественик на непоносимите главоболия, връхлитатщи я твърде често.

– Но нали татко смяташе да рисува мен тази сутрин? – попита тя. – Та да успееш да си починеш.

– Ще рисува и теб – увери я Белла. – Днес е пълен с идеи.

Усмихна се с прикрита гордост при мисълта за целестремения творец с елфическо лице, в когото се бе влюбила през юношеските си години, не по-възрастна от Ида сега.

Ида си сипа втора чаша кафе. Марк скочи на крака, прекоси градината, откъсна два слънчогледа от дългите им стъбла и сложи платно върху триножника. Възродената му енергия не я изненада. След съвсем кратка дрямка баща ѝ се събуджаше с нови сили, винаги тласкан от експлозия от фантастични видения. Нямаше време за губене, нямаше време за прахосване. Реалността и миражите се сблъскаха и брилянтното му въображение го подтикваше към действие.

– Готова ли си, Ида? – попита той.

– Разбира се.

С широка крачка тя приближи до лимоновото дърво в градината, съблече роклята и я захвърли върху тревата. Той ѝ подаде слънчогледите.

– Легни на земята. Точно така. Цветята между гърди-

те. *Comme ça.* Единият крак върху другия. Да. Така. Точно така.

Намести сръчно краката ѝ, махна панделката и разстла дългата ѝ коса с цвет на мед върху раменете. Ида мълчеше, докато той изстискваше тубичките боя в палитрата, смесваше синьо и зелено, алено и яркожълто, и накрая вдигна четката от фин самурен костьм и започна да рисува.

Белла простря грижливо роклята на Ида върху един стол, Катя ѝ махна и тя влезе бързо в къщата, но се обърна да погледне съпруга и дъщеря си, сякаш да запомни озарения от слънцето миг на близост помежду им.

Ида лежеше неподвижно, баща ѝ работеше без прекъсване; острите му черти бяха умиrottворени, по устните му играеше усмивка. Сега беше безопасно да го заговори, да го обсипе с въпроси, да го разсмее и да го придума да ѝ разкаже за младостта си.

– Какво ще рисуваш, когато замина? – попита тя.

– Сцени от моето градче. Моя Витебск. Помниш ли Витебск, Ида?

Тя се засмя.

– Сериозно ли? Бях на четири, когато заминахме. Как да си го спомня, татенце?

В представите ѝ Витебск бе приказният пейзаж от картините му. Там се бяха срещнали родителите ѝ – бедно момче и богато момиче; бяха се разхождали по моста над река Двина и се бяха влюбили, взрени в отраженията си във водата. Витебск бе мистичното градче, където всички, дори животните, говореха на идиш, извежан със смях и сладост.

Русия. От нея имаше осезаеми спомени. Беше на шест, когато избягаха от там, от страховито необятната страна. Мрачният, студен пейзаж се явяваше с упорито постоянство в неспокойните ѝ сънища, когато усещаше как ръцете на родителите ѝ стискат нейните.

Не би признала пред баща си, че има смътни и не толкова смътни спомени от мъчителното пътуване от Витебск до Москва, където спяха на твърдия, студен под в Московския еврейски театър. Там той подготвяше декорите за писесите на Шолем Алейхем; майка ѝ шиеше костюмите, а баща ѝ рисуваше по тежката им тъкан, сякаш е платно. Не би разказала спомените си от престоя в еврейското сиропиталище в Малаховка, където Марк преподаваше рисуване, Белла плачеше, а тя се страхуваше да не сподели участта на бледите осиротели деца, с които си делеше играчки от клонки и камъни.

Колко гладна беше и измръзнала. Разтреперваше се при спомена, защото знаеше, че не си е измислила този студ, този глад, нито жарките сълзи на майка си, която опираше лице в нейното, докато се притискаха в тясното легло, отредено за трима им. Още усещаше вкуса на зелените круши, откъснати от дивото дърво; помнеше как временно я засищаха, после я караха да повръща.

Беше скътала страховитите образи надълбоко, но те се промъкваха в натрапчивия сън за победоносното бягство, за полета към златната топлина, къпеща голото ѝ тяло сега, докато четката на баща ѝ сновеше без усилие по платното.

– Скоро никой няма да помни Витебск – каза тъжно той. – Затова го рисувам. Моето градче. Моят дом.

Ида затвори очи и си представи картините му, изобразяващи изчезналия свят. Заслуша се в мечтателните му истории за детството, за семейството, за брат му Давид, убит в Крим, за красивите сестри, чиято съдба не знаеше, за сенчестото гробище, където бяха погребани родителите му.

– Витебск...

Той повтаряше напевно името на градчето, шепнеше го като молитва.

Струваше ѝ се странно, че рисува малката синагога,

където е отпразнувал бар мицва, и брадати равини с молитвени шалове и филактерии, но никога не посещава синагогата, дори за да отбележи годишнината от смъртта на родителите си. Еврейските празници дразнеха Марк, макар на Пасха да гостуваше неохотно с Белла и Ида в дома на Яков Розенфелд, брат на Белла и тяхен единствен сродник в Париж. Баща ѝ винаги говореше ласкато за сестрите си, но не ги търсеше. Противоречията я объркваха, ала не смееше да изрази гласно мислите си. Витебск и детството бяха свещената територия на миналото, пейзажите на въображението му.

Изобразен обаче, пейзажът не излъчващ никаква нежност. Ида виждаше насилие и хаос във фантасмагоричните му платна с оборски животни, прескачащи покриви, зелен пианист, кацнал нестабилно върху парапет, изящна църковна кула, извисена над скучени еврейски къщурки. Картината с млекарката, дояща крава в невъзможна рамка – глава на коза с огромни очи – я плашеше. Изтънчените колекционери обаче, тълпящи се в парижките галерии, жадуваха за подобни платна, а критиците анализираха символиката им в бомбастични есета. Ида предпочиташе картините с Белла, особено онази, която бе нарисувал скоро след сватбата им: чудат автопортрет на влюбен, политнал към другия край на стаята да поднесе букет от пищни цветя на любимата жена. При мисълта за картина Ида се усмихна и си представи как Мишел лети към нея, понесъл китка еделвайси.

Тя въздъхна. Слънцето пареше по кожата ѝ, прииска ѝ се да се помести. Вече не ѝ се слушаха истории за Витебск, за непознати баби и дядовци или за лели, чичовци и братовчеди, които никога няма да срещне. Помръдна леко и единият слънчоглед се изпълзна от долчинката между гърдите ѝ. Падна върху тревата и Ида протегна ръка да го вземе. Марк поклати предупредително глава и размаха четката, сякаш е диригентска палка, отприщваща заключи-

телното кресчендо на зрителната му симфония. Дотогава всякакво движение бе забранено.

Марк най-сетне приключи.

– Добре, Ида. Готов съм. Ела да видиш какво нарисувах.

Тя се изправи, протегна се и облече роклята. Докато закопчаваше дребните перлени копчета и си представяше как след няколко дни Мишел ще ги разкопчава бавно, приближи до триножника и се усмихна одобрително. Марк бе уловил меките златисти нюанси на обжарената ѝ от слънцето кожа, прелели почти съвършено в цвета на падналото окръглено цвете. Лицето ѝ излъчваше покой – със затворени очи и медни клепки, досягащи бузите.

– Аз не спях! – възрази тя.

– Да. Но мечтаеше.

Ида не попита как е разбрал. Проследи го с поглед как сваля платното от триножника, подхванал го внимателно, за да не зацепа лъсналата прясна маслена боя. Без да се обръща назад, вече вгълбен в следващия си проект, той го отнесе в бараката, която използваше като ателие и склад. Там, в мрачината, щеше да подготви ново платно, пуснал малкото радио. Напоследък го бяха обсебили новините от Германия, брътвежите на Адолф Хитлер.

– Опасен мъж – мърмореше той, макар приятелите му да бяха сигурни, че след броени седмици мустакатият маниак ще бъде свален от власт.

– Манияците са издръжливи – настояваше Марк. – Особено убийците.

Ида знаеше, че баща ѝ изразява гласно инстинктивния си песимизъм. Той винаги преду世人аше надвисналия мрак. Застрашителни облаци се рееха дори над най-сияйните му пейзажи.

Тя въздъхна, доволна че е свободна да се вгълби в „Евгений Онегин“ – книгата с кожена подвързия, подарък от Мишел. Беше я подканил да научи наизуст поне четири